

ПСИХОЛОГИЯДА ГЕНДЕР МОҲИЯТИНИ ТАДҚИҚ ЭТИШ

Н.Ж.Сагиндикова.

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети доценти
психология. ф.б.PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10574507>

Аннотация. Ушбу мақолада гендер тушунчаси моҳияти ва унинг психология соҳасида тадқиқотлардаги талқини, турли жабхалардаги таҳлили ўрганилган.

Калим сўзлар: гендер, гендер хусусиятлар, ижтимоий муҳит, стереотип, психологик хусусиятлар, ижтимоий муносабатлар, ёшлар психологияси.

RESEARCHING THE ESSENCE OF GENDER IN PSYCHOLOGY

Abstract. This article explores the concept of gender and its interpretation in research in the field of psychology, analysis in various aspects. the concept of gender and its interpretation in research in the field of psychology, as well as analysis in various areas.

Key words: gender, gender peculiarities, social environment, stereotype, psychological peculiarities, social relations, youth psychology.

ИССЛЕДОВАНИЕ СУЩНОСТИ ГЕНДЕРА В ПСИХОЛОГИИ

Аннотация. В данной статье изучается понятие и обозначение гендера и его трактовка в исследованиях в области психологии, анализ в различных аспектах.

Ключевые слова: пол, гендерные особенности, социальная среда, стереотип, психологические особенности, социальные отношения, психология молодежи.

Замонавий жамиятда ривожланиш ҳар бир соҳада янги тушунча ва илмий феноменларни пайда қилади ва олимлар ўз изланишлари асосида бу феномен, тушунчаларни ҳар томонлама талқин қилди.

А.В. Смирнова замонавий тадқиқотчиларга биринчи навбатда гендерни ижтимоий-маданий конструкт ва ижтимоий стратификация категорияси сифатида тушунишга таянишни таклиф қилади. Таълимдаги гендер муаммоларини ўрганиш натижасида олимлар куйидаги хулосаларга келишди:

ўқитувчилар ўғил бола ўқувчиларга кўпроқ эътибор беришади, улардан юқори натижаларни кутишади;

ўқитувчилар ўғил бола ўқувчиларни ўзини-ўзи намоён қилиш ва фаолликка, қиз талабаларни эса иттифоқлик ва меҳнатсеварликка ундайди;

таълимда вербал (оғзаки) ва новербал мулоқот амалиётини ўрганиш шуни кўрсатдики, ўқитишнинг доминант шакллари эркаларга хосдир, бу ерда ҳаракатга урғу берилади, бу эса мулоқотнинг ҳиссий спектрини сезиларли даражада камбағаллаштиради;

аёл ўқитувчилар ва қиз бола ўқувчиларга нисбатан юқори даражадаги зўравонлик қайд этилган;

аралаш мактаблар ўқувчиларнинг (ўғил болаларнинг) эркак жинсига ижтимоий мансубликни ўрганадиган майдон бўлиб, улар ўйин майдончасида ва синфда қиз болалар устидан доминантлик қилади, улардан доимий равишда канцелярия материаллари билан таъминлашни талаб қилади, жисмоний ва оғзаки равишда тажовузкорлик қилади;

Ўқитувчилар интизом бузилишига ҳар хил реакция кўрсатади, яъни, одатта, қиз болалар кичик қоидабузарликлар учун ҳам танбеҳ берилади, ўғил болалар эса бундай хатти-харакатлар учун жазоланмайди;

Ўқитувчилар турли жинсдаги болалардаги паст даражадаги ўзлаштириш сабабини турлича тушунтирадilar, яъни буни қиз болаларда - қобилиятнинг етишмаслиги, ўғил болаларда - қатъиятсизлик етарли даражада эмаслиги билан боғлайди.

Ўқитувчиларнинг фикрича, қиз болаларнинг таълим олиши унчалик аҳамиятли эмас, чунки улар бўлажак она ва жуфти ҳалол сифатида қабул қилинган, шунинг учун жамоатга фойдали фаолият кўрсатиши назарда тутилган ўғил болаларнинг таълим олишига кўпроқ эътибор берилган. Натижада, қизлар ўз қобилиятларини кам, ўғил болалар эса ортиқча баҳолаган [1].

Тарихан ҳар бир касбнинг гендер модели эркеклар ва аёлларнинг ижтимоий ролларини тақсимлашда жинс ва роль фарқларининг биологик мезонлари аниқ ҳисобга олинган ҳолда шаклланганлигини таъкидлаб, М.В. Невежина барча соҳаларни демократлаштириш йўлига қадам қўйган жамиятнинг янги реалаялари шароитида шахснинг ижтимоий мақоми иерархияси зарурат сабабли гендер тенглигига эришиш йўналишида ўзгариб бораётганига эътибор қаратади. Конституция билан кафолатланган олий маълумот олиш учун тенг ҳуқуқлар, бир томондан, аёлларга одатта эркекларга хос бўлган касбий фаолият соҳасида ўзларини синаб кўриш имконини берди. Аммо, бошқа томондан, аниқ фанларда ва айниқса техник фанларда гендер номутаносиблиги юзага келишига олиб келадиган гендер белгилари бўйича камситишнинг ҳали ҳам мавжуд яширин шакли туфайли, эркеклар билан бирдек муваффақиятга эришиш учун аёллар, одатта, эркекларга солиштирганда анча каттароқ тўсиқларни енгиб ўтиши лозим бўлади.

Шу нуктаи назардан, сўнги пайтларда анжуман ва семинарлардаги нутқларда, мақолалар ва илмий мақолаларда гендер масалаларини тилга олиш бугунги куннинг ўзига хос белгисига айланди, чунки бу тушунча рус тили лексикаси ва даврий нашрларида энг кўп ишлатиладиган ва оммабоп мақомини олди. Олимнинг фикрича, бир томондан бу ижобий натижа беради, чунки гендер тушунчасининг моҳиятини билиш орқали матбуот, оммавий маданият, илмий, ижтимоий ва сиёсий дастур воситалари ёрдамида биз цивилизация ривожланишининг жаҳон тенденциялари билан танишамиз. Бошқа томондан, бу салбий натижага олиб келади, чунки гендер атамасининг нотўғри қўлланилиши ва юзаки талқин қилиниши 2000 йилда БМТ Бош Ассамблеяси махсус сессияси томонидан ХХI асрнинг стратегик ривожланиш йўналишида белгиланган гендер тенглиги ва демократия ғояларини обрўсизлантиради. Шу сабабли жинс атамасини гендер атамасидан аниқ ажратиш мақсадга мувофиқдир. Масалан, жинс одатта инсоннинг эркек ёки аёл тоифасига физиологик, биологик мансублиги билан белгиланади ва у туғилиш пайтида эга бўладиган маълум морфологик хусусиятлар мавжудлиги билан тавсифланади.

Инсоннинг ўзига хос жисмоний белгилари, аниқ чекланган биологик функциялари ва муайян фаолият турларини бажариш, хусусан, бола туғилиши билан боғлиқ имкониятлари маълум бир жинсга - эркек ёки аёл жинсига мансублигидан келиб чиқади. Жинс тушунчасидан фарқли ўлароқ, гендер деганда шахснинг ижтимоий роль билан боғлиқ мақоми тушунилади, бу унинг ижтимоий ҳаётдаги, таълимдаги, касбий фаолиятидаги,

хокимият борасидаги ижтимоий имкониятлари, шунингдек, оиладаги роли ва репродуктив хатти-ҳаракатларини белгилайди [3].

С.В. Скутнева гендер тушунчасининг замонавий моҳиятини асосан хорижий феминизм назариясининг назарий ва услубий кўрсатмалари призмасидан кўриб чиққан ҳолда, улар томонидан асосан турли жинсдаги одамларнинг хулқ-атворининг ижтимоий жиҳати, шунингдек улар ўртасидаги мулоқот жараёнининг ўлчамларини белгилайдиган ўзига хос маданий хусусиятлар тўплами қайд қилинишини таъкидлайди. Олимнинг нуқтаи-назарига кўра, гендерни бир томондан, бошқа ижтимоий-демографик ва маданий хусусиятлар (миллати, ижтимоий келиб чиқиши, таълим даражаси ва касби, ёш хусусиятлари) билан бирга жамият ижтимоий тузилишининг фундаментал ўлчовларидан бири, бошқа томондан, эркак ва аёл ўртасидаги мулоқотнинг фарқланишини ҳисобга олган ҳолда, шахснинг маълум бир жинсга мансублигининг ижтимоий-маданий томони акс эттирилиши сифатида ифодалаш мумкин. Шундай қилиб, гендер тўғридан-тўғри роллар, стереотиплар, меҳнат вазифаларини тақсимлаш ва умуман ижтимоий ва маданий меъёрларнинг, шунингдек, шахс социализациясининг тегишли тизими орқали қурилади.

Ўз навбатида, бундай ижтимоий меъёрлар биологик жинсга қараб одамларнинг психологик фазилатларини, касбий машғулотларини белгилайди. Айнан шу нуқтаи назардан, ҳақиқий аёл/ҳақиқий эркак бўлиш уларнинг туғилишдан маълум физиологик хусусиятларни илгари сурганлигини эмас, балки маълум бир жамият томонидан қабул қилинган гендер стереотиплари, тушунчалари, қоидалари ва меъёрларига қараб тегишли ижтимоий ролни бажаришини аниқлатади. Шу муносабатдан, бугунги кунда инсон ҳақиқий аёл/эркак бўлиб туғилмайди, балки ривожланишининг муҳим асосини оила, атрофидаги яқин одамлар, таълим муассасалари ва бошқалар ташкил қиладиган гендер социализацияси даврида ҳақиқий аёл/эркакларга айланади дейиш мумкин [2].

Адабиётлар тахлили асосида шундай фикрга келдикки, гендер феномени илм-фаннинг деярли барча соҳаларига тегишли замонавий илмий тадқиқотларда жуда долзарб масалага айланиб бормоқда ва шу сабабли жуда кенг талқин қилинмоқда деган хулосага келиш мақсадга мувофиқдир. Гендер тушунчасининг илмий ўрганилиши замонавий жамият ривожланишининг янги ижтимоий-тарихий шароитларида фаол амалга оширила бошлади. Айнан бу масалани эмпирик ўрганиш муаммони илмий аҳамиятини оширади.

Психологияда бу масалани илмий изланиш орқали ундан олинган натижалар фан ривожига билан биргаликдаги гендер бўйича назарияларни ҳам бойитган бўлар эди, жамиятда эса, гендер саводхондикка эришар эдик.

REFERENCES

1. Смирнова А.В. Представления школьников и студентов о гендерных ролях мужчин и женщин в современном российском обществе. // *Женщина в российском обществе*. - 2005. - С. 167-170.
2. Скутнева С.В. Гендерные аспекты жизненного самоопределения молодежи. // *Журнал «Социологические исследования»*. - 2003. - №11. - С. 73-78.

3. Невежина М.В. Гендерная дискриминация в сфере труда: опыт борьбы на международном уровне. // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2018. - №3. - С. 187-193
4. SAGINDIKOVA N. RESPONSIBILITY AND ITS MANIFESTATION IN YOUTH PSYCHOLOGY.
5. Nargiza S. STUDENTS' SELF-CONFIDENCE AND MOTIVATION FEATURES IN THE EDUCATIONAL ACTIVITY //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2016. – Т. 4. – №. 9.
6. Сагиндикова Н. Д. Ж. ОСОБЕННОСТИ САМОУВЕРЕННОСТИ СТУДЕНТОВ //PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 2. – С. 100-102.
7. Сагиндикова Н. Ж. К вопросу об ответственности студентов в учебной деятельности //Казанский педагогический журнал. – 2014. – №. 5 (106). – С. 155-162.
8. Сагиндикова Н. РАЗРАБОТКА СТРУКТУРНОЙ СТРУКТУРЫ ГЕНДЕРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 24. – С. 169-174.
9. Сагиндикова Н. ПСИХОЛОГИЯДА “ЛОКУС ТЕКСЕРИЎ” КОНЦЕПЦИЯСЫНЫҢ ИЗЕРТЛЕНИЎИ Сагиндикова Н.Ж //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2016. – Т. 31. – №. 2. – С. 58-60.
10. Сагиндикова Н. Д. Ж. ОСОБЕННОСТИ САМОУВЕРЕННОСТИ СТУДЕНТОВ //PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 2. – С. 100-102.
11. Сагиндикова Н. Ж. Психологияда ижтимоий масъулиятнинг ўрганилиши //Современное образование (Узбекистан). – 2017. – №. 2. – С. 41-46. Сагиндикова Н. Ж. УУК: 370.153 ТАЛАБАЛАРДА МАСЪУЛИЯТ ХУСУСИЯТИНИНГ НАМОЁН БУЛИШИ //ХАБАРШЫСЫ. – С. 58.
12. Sagindikova N. J. THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF GENDER RESPONSIBILITY //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – С. 127-130.
13. Sagindikova N. J. FACTOR ANALYSIS OF GENDER CHARACTERISTICS OF STUDENTS' RESPONSIBILITY FOR LEARNING ACTIVITIES //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – Т. 6. – №. 2. – С. 3388-3395.
14. Сагиндикова Н. Ж. Психологияда ижтимоий масъулиятнинг ўрганилиши //Современное образование (Узбекистан). – 2017. – №. 2. – С. 41-46.
15. Sagindikova N. J. THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF GENDER RESPONSIBILITY //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – С. 127-130.
16. Сагиндикова Н. РАЗРАБОТКА СТРУКТУРНОЙ СТРУКТУРЫ ГЕНДЕРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 24. – С. 169-174.

17. SAGINDIKOVA N. RESPONSIBILITY AND ITS MANIFESTATION IN YOUTH PSYCHOLOGY.
18. Tajimuratova S. CONCEPT OF FURTHER DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE IN UZBEKISTAN //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 1. – С. 251-254.